

A XVII—XIX. századi levéltári források jelentősége a helynévgyűjtésben

A ma élő földrajzi nevek döntő többségének eredetét levezethetőnek vélem a levéltári források alapján. Bizonyos irattípusok, amelyek a területi levéltárainkban jelentős számban találhatók az 1686—1848 közötti időből, primér források lehetnek máig megmaradt földrajzi neveink magyarázatának. Azon egyházi levéltárainkban, amelyekben a XVII—XIX. századi uradalmi fondok megvannak, hasonlóképpen értékes iratok várják a névkutatók feltáró munkáját.

Melyek ezek a források? Mindenekelőtt a következők.

a) *Oculatae* — Ezek hivatalos határszelmék, amelyeken az egyházi vagy világi hatóságok jelenléte mellett falu vagy birtokhatár-vita, útkijelölés, határsértés, különböző felosztások, területi átcsatolások stb. történtek. Az egyes XVII—XVIII. századi szemléken a falu vezetősége és a fiatalabb jobbágyok tanúként jelen voltak. A tanúk a szemlén elhangzott neveket kötelesek voltak megjegyezni és később is felidézni.

b) *Inquisitiones* — Ezek a fenti esetek során keletkezett birtokperekben vagy egyéb perben tett tanúvallomások aktái. Természetesen ezen típusú iratok mellett több olyan forráscsoport is található, amely a névkutatók számára fontos adatokat szolgáltat. Baranya földrajzi neveinek levéltári kutatása során a jelzett korban keletkezett térképek mellett a fenti két forráscsoport döbbenetes mennyiségű névanyagot ad a kutatónak. Egyetlen példát hoznék fel a fentiek igazolására. Hat fasciculus áttekintése az 1691—1751 közötti határszelméről és tanúvallomásokról 511 önálló földrajzi nevet, továbbá ezeknek közel ezer változatát hozta. Ha ezt most a levéltárunkban őrzött 200 fasciculusra vetítjük, számtalan további önálló földrajzi névre és ezeknek 30—35 ezerre tehető névváltozatára számíthatunk. Ez természetesen spekulatív úton nyert eredmény, amely mögött jóval több, esetleg kevesebb önálló név, névvariáció várható. Egy azonban kétségtelen: e két forrás a helynévgyűjtés legfontosabb kútforrása lehetne, és megérdemelne egy országos gyűjtést.

Mind a határjárások, mind pedig az inquisitíós perek során az előforduló nevek mintegy 80 százalékánál egykorú magyarázatot kapunk. Ha a névvariációknál is előforduló egykorú magyarázatokat egymással összevetjük, a névadás teljes valóságát közelíthetjük meg. Ha pedig pár évszázadon át szerencsénk van figyelemmel kísérni a név változásait, nagy biztonsággal állapíthatjuk meg az első névadás körülményeit, amely az esetek döntő többségében valóságos történelmi, természeti stb. eseményhez, mozzanathoz fűződik. Ezekre néhány példát mutatnék be a következőkben. Ma már nehéz magyarázatát adni a Hásságy 1699-i, majd 1704-i, végül 1745-i határjárásában szereplő *Fajankó-völgy* névnek. Az 1698. évi inquisitíóból azonban kiderült, hogy ez a hely: „... nevezetes Fa Jankó bíró uram miheséről, mely régtől annak nevezetett...” Érdekes, hogy Hásságy faluban az 1710—1750 közötti conscriptiókban három *Fa* családnév (*Fa János*, *Fa Péter*, *Fa Mátyás*) fordul elő. Így tehát az a magyarázat, amely a „fajankó” pejoratív hangulatú szóra utal, nyilván téves. Más példa:

Pécs város határában ma is él a *Pernyávor* helynév. Ez a szláv eredetű név magyar jobbágy szájából is elhangzott az 1709—1749 közötti határszemlék alkalmával. A pécsi magyar tanúk azt vallották, hogy a pestis idején: 1700-ban, 1701-ben és 1702-ben a lakosság egy része „...kifutott *Pernyávorba*, amely a várostól délkeletre egy dombon vagyon, hol nagy füst és tüzek közt rettegetve, megélték a dögvészt kicsiny sárkunyhóikban..., ezen helet *Pernavornak* mondták régtől fogva...” Úgy vélem, hogy a *prnjavor* 'eldugott fészek' jelentése alapján e névnek feltehetően 'búvóhely' jelentése lehetett a XVI. és a XVII. században. — Hásságyban 1689-ben, 1749-ben *Istrázsa*, *Istrázsa rét* több ízben fordul elő. A nevezett helyet, amelyet a XIX. században *Stárzsa*, majd nyilván helyesen *Strázsa* néven említenek, azonosnak kell tartanunk azzal, amelyet az 1689-es és 1749-es források is megjelölnek. Az 1749. évi tanúvallomásban 12 tanú (megközelítőleg azonos korosztály) azt vallotta, hogy „a faluba vezető két út mellett azon nagy gödör melletti domb *Istrázsa dombja*, mellette *Istrázsa hel*, mely onnatúl neveztetik annak, amikor is a pestis miatt a faluba be sem ki nem járhatott senki...” — A görcsönyi *Cserépes-tető* nevét azért kapta, mert „1704-ben Görcsöny határában elesett kurucz Hajdó elföldelésekor rengeteg cserepek jöttek elő..., amelyek ma is (1742) látszanak.” — A „*maródi puty*” a mohácsi-szigeti birtok 1720. évi inquisitiójában már sok tanú által alátámasztottan megkapja valóságos értelmét, amikor az itt lakók vallják, hogy „a kuruc háborúk idején napokon át itt szállították keresztül a beteg, maródi osztrák császári katonákat”.

Példáinkból kitűnik, hogy a fenti levéltári forrásokból a földrajzi nevek egykori jelentésének (gyakran etimológiájának) megértéséhez kapunk fontos adatokat. Ezért tisztelettel ajánlom a névtudomány kutatóinak, hogy a levéltárak fent említett fondjaiban is végezzenek kutatást.

[A hozzászólásomban közölt adatok forrása: BamL. Acta Inquisitiones Fasc. Num. 1, 10, 12, 13, 15; továbbá: Acta Comissionalia 1749.]

SZITA LÁSZLÓ